

جایگاه آزادی زن در جامعه اسلامی با تأکید بر دیدگاه رهبری

زکيه دارابی^۱

چکیده

مسئله آزادی زنان در جوامع اسلامی، به دلیل برداشت‌های متفاوت از متون دینی و تأثیرات فرهنگی گوناگون، همواره موضوعی بحث‌برانگیز و حائز اهمیت بوده است. بررسی دیدگاه رهبران و اندیشمندان دینی در این زمینه، به ویژه در نظام‌های مبتنی بر شریعت اسلامی، می‌تواند چارچوب‌های نظری و عملی مشخصی را برای تحقق حقوق و آزادی‌های زنان ارائه دهد. از این رو، تبیین مفهوم و ابعاد آزادی زنان از منظر رهبری جمهوری اسلامی ایران، با توجه به نفوذ اندیشه‌های ایشان در جامعه و سیاست‌های مربوط به زنان، از ضرورتی ویژه برخوردار است. هدف از این پژوهش، تحلیل و تبیین جایگاه آزادی زنان در جامعه اسلامی بر اساس دیدگاه‌های رهبری می‌باشد. این تحقیق با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای شامل آثار، سخنرانی‌ها و پیام‌های رهبری انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از منظر رهبری، آزادی زنان در چارچوب ارزش‌های اسلامی تعریف شده و شامل ابعاد گوناگونی از جمله آزادی‌های فردی (مانند حق تحصیل و انتخاب پوشش)، آزادی‌های اجتماعی (مانند حق اشتغال و مشارکت سیاسی) و مسئولیت‌های متناسب با نقش آنان در خانواده و جامعه است. این نوع آزادی، ضمن حفظ کرامت انسانی و جایگاه ویژه زن، بر تعادل میان حقوق و تکالیف و پرهیز از الگوهای افراطی و تفریطی تأکید دارد. در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که آزادی زنان از نگاه رهبری، مفهومی جامع و چندوجهی است که بر مبنای اصول اسلامی و با در نظر گرفتن مصالح فرد و جامعه تعریف می‌شود و تحقق آن نیازمند بسترسازی مناسب و درک صحیح این دیدگاه‌ها است.

واژگان کلیدی: آزادی، زنان، رهبری، آزادی زنان.

^۱ طلبه سطح دو مدرسه‌ی علمیه نرجسیه سلام الله علیها سنقر و کلیایی.

مقدمه

آزادی، در معنای عام، عبارت است از رهایی از قیود و محدودیت‌هایی که مانع از تحقق اراده و اختیار فرد می‌شوند. این مفهوم، بسته به زمینه‌های مختلف فلسفی، سیاسی و اجتماعی، تعبیر گوناگونی یافته است. بی‌تردید، موضوع آزادی زنان در جوامع اسلامی یکی از مهم‌ترین و در عین حال پیچیده‌ترین مباحث معاصر به شمار می‌رود. از آنجایی که شاهد برداشت‌های متفاوتی از جایگاه و حقوق زنان در این جوامع اسلامی وجود داشت و همچنین چالش‌هایی نظیر تفسیرهای متضاد از متون دینی، تأثیرات سنت‌های فرهنگی و مواجهه با الگوهای غربی آزادی، ابهاماتی را در خصوص حدود و ماهیت آزادی زنان در چارچوب ارزش‌های اسلامی ایجاد کرده است. اما برای فهم دقیق این موضوع، ضروری است تا به دیدگاه‌های اندیشمندان و رهبران دینی بالاخص مقام معظم رهبری مراجعه شود. این پژوهش، با رویکردی توصیفی-تحلیلی و در تباری از مطالعات اندیشه اسلامی، به بررسی جایگاه آزادی زنان از منظر رهبری جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد و تلاش دارد تا با تحلیل بیانات و دیدگاه‌های ایشان، چارچوبی مشخص برای درک این مفهوم ارائه دهد.

اهمیت این تحقیق از آن روست که دیدگاه‌های رهبری جمهوری اسلامی ایران، به عنوان یک رهبر در جهان اسلام و رهبر یک نظام سیاسی مبتنی بر شریعت، تأثیر بسزایی بر نگرش‌ها و سیاست‌های مربوط به زنان در ایران و فراتر از آن دارد. نتایج این پژوهش می‌تواند برای پژوهشگران حوزه مطالعات زنان، اندیشه سیاسی اسلامی، فعالان حقوق زنان و سیاست‌گذاران فرهنگی و اجتماعی مفید واقع شود. نیاز به دانستن چیستی و چگونگی آزادی زنان از منظر رهبری از آنجا ناشی می‌شود که این دیدگاه، مبنای بسیاری از قوانین و مقررات مربوط به زنان در جامعه ایران بوده و فهم دقیق آن می‌تواند به رفع ابهامات و ارائه تفسیری منسجم از این مفهوم کمک کند. در صورت عدم درک صحیح این دیدگاه، ممکن است برداشت‌های نادرستی شکل گرفته و زمینه‌های اختلاف و چالش‌های اجتماعی فراهم آید. اختلاف آرا و سردرگمی‌های موجود در خصوص مفهوم آزادی زنان در جوامع اسلامی، به ویژه در مواجهه با الگوهای متفاوت، ضرورت انجام این پژوهش را دوچندان می‌سازد.

با توجه به پیشینه‌ی تحقیق می‌توان مطالعات زیر را در نظر گرفت:

- کتاب «حقوق و آزادی‌های زنان در اسلام» به نویسندگی محمد عماره که در انتشارات احسان در سال ۱۳۹۷ به چاپ رسیده است، بیانگر ماهیت و آزادی‌های زن در اسلام است. در این کتاب حقوق و آزادی زنان برابر با مردان دانسته شده است.

- کتاب «آزادی زنان از نگاه اسلام» به نویسندگی محمدمحمدی که در انتشارات لقاء در سال ۱۴۰۲ به چاپ رسیده است. در فصل چهارم بخش دوم این کتاب آزادی زن از دیدگاه مقام معظم رهبری در ۳ حیطه‌ی فردی، خانوادگی و اجتماعی تنها در دو صفحه بیان شده است.

- مقاله‌ی «تحلیل نسبت زن و آزادی در اسلام، در مقایسه با غرب، بر اساس آراء آیت الله خامنه‌ای» به نویسندگی مریم سعیدیان جزی و سعیده یراقی (۱۳۹۳). در این مقاله نویسندگان به آزادی زنان در اسلام و غرب پرداختند و آزادی زنان در غرب را موجب خسران در زندگی خانوادگی و روابط زن و شوهر دانسته‌اند. این در حالی است که آزادی زنان در اسلام ملازم با تکلیف دانسته شده است و رهایی از قید و بند منع شده است.

وجه تمایز مقاله‌ی حاضر با مطالعات پیشین در این است که این مقاله به طور اخص به جایگاه آزادی زن در جامعه اسلامی با تأکید بر دیدگاه رهبری می‌پردازد.

۱. مبانی نظری آزادی زنان در اندیشه رهبری

در تبیین مفهوم آزادی زنان در جامعه اسلامی از منظر رهبری، ضروری است تا ابتدا به مبانی نظری و بنیادهای فکری ایشان در این زمینه پرداخته شود. این مبانی، که ریشه در آموزه‌های اسلامی، جهان‌بینی توحیدی و درک عمیق از جایگاه و منزلت انسان، به‌ویژه زن، در نظام هستی دارد، چارچوبی اساسی برای فهم دیدگاه‌های ایشان پیرامون آزادی فراهم می‌آورد. در این راستا، چهار محور اساسی قابل بررسی است: نخست، تبیین جایگاه و منزلت زن در اسلام از منظر رهبری که شالوده نگرش ایشان به حقوق و آزادی‌های زنان را تشکیل می‌دهد. دوم، بررسی مفهوم آزادی از دیدگاه ایشان و چگونگی تطبیق آن با این جایگاه والا. سوم، واکاوی اصول و ارزش‌های اسلامی که به عنوان راهنمای تعیین حدود و جهت‌گیری آزادی زنان مورد تأکید قرار می‌گیرند. و در نهایت، تمایز قائل شدن بین آزادی مشروع و آزادی‌هایی که از نظر ایشان با ارزش‌های اسلامی مغایرت دارند. در ادامه به تفصیل به هر یک از این مبانی پرداخته خواهد شد تا درک جامعی از چارچوب نظری آزادی زنان در اندیشه رهبری حاصل شود.

۱-۱. جایگاه و منزلت زن

از منظر رهبری، تبیین جایگاه و منزلت زن در اسلام، نقطه‌ی آغازین هرگونه بحث درباره حقوق و آزادی‌های او در جامعه اسلامی است. ایشان با تأکید بر آموزه‌های اصیل اسلامی، نگرشی متعالی و

تکریم‌آمیز نسبت به زن ارائه می‌دهند و هرگونه دیدگاه تحقیرآمیز یا تبعیض‌آلود نسبت به او را مردود می‌شمارند.^۱

• **تأکید بر کرامت ذاتی و انسانی زن:** رهبری بارها بر کرامت ذاتی و انسانی زن، همچون مرد، در نظام خلقت تأکید کرده‌اند. ایشان زن و مرد را دارای گوهر انسانی یکسان دانسته و معتقدند که هر دو، مخاطب تکالیف و مسئولیت‌های الهی بوده و از ظرفیت‌های رشد و تعالی معنوی برخوردارند. این کرامت ذاتی، مبنای برخورداری زن از حقوق و آزادی‌های اساسی در جامعه اسلامی است.

«هر دو مثل هم هستند، هر دو از حقوق برابری در زمینه امور زندگی - مگر در جاهایی که خدای متعال بین زن و مرد فرقی گذاشته که آن هم روی مصلحتی است و به نفع مرد و به ضرر زن هم نیست - برخوردارند. باید مثل دو نفر شریک، مثل دو نفر رفیق، در خانه با هم زندگی کنند».^۲

• **نقش محوری زن در خانواده و تربیت نسل:** در عین تأکید بر جایگاه انسانی برابر، رهبری نقش محوری و بی‌بدیل زن در نهاد خانواده و تربیت نسل آینده را مورد توجه ویژه قرار می‌دهند. ایشان خانواده را سلول اصلی جامعه دانسته و زن را رکن اساسی آن می‌شمارند.^۳

مقام معظم رهبری فرمودند: «مادر است که فرهنگ و معرفت و تمدن و ویژگی‌های اخلاقی یک قوم و جامعه را با جسم خود، با روح خود، با خُلق خود و با رفتار خود، دانسته و ندانسته به فرزند منتقل می‌کند».^۴

از دیدگاه ایشان، تربیت فرزندان صالح و پرورش نسلی متعهد و کارآمد، وظیفه‌ای خطیر و ارزشمند است که عمدتاً بر عهده زنان قرار دارد و این نقش، نه تنها محدودیت نیست، بلکه نشان‌دهنده اهمیت و تأثیرگذاری عمیق زن در جامعه است. «هنر مادری و هنر تربیت فرزند در آغوش پُر مهر و محبت مادر است».^۵

^۱ خامنه‌ای، درس‌های نهج البلاغه، جایگاه زن در خانواده، ۱۴۰۱/۱۰/۱۶.

^۲ خامنه‌ای، خطبه‌ی عقد، مورخه‌ی ۱۳۷۲/۰۳/۱۹.

^۳ رضایی، بررسی نقش زن در خانواده از منظر مقام معظم رهبری، صص ۵-۲۵.

^۴ خامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۸۴/۰۵/۰۵.

^۵ خامنه‌ای، همان.

• تبیین حقوق و تکالیف متقابل زن و مرد: رهبری با اشاره به نظام حقوقی اسلام، بر

وجود حقوق و تکالیف متقابل بین زن و مرد در عرصه‌های مختلف زندگی تأکید می‌کنند. ایشان معتقدند که این حقوق و تکالیف، با توجه به تفاوت‌های طبیعی و استعدادهای گوناگون زن و مرد، به منظور حفظ تعادل و استحکام خانواده و جامعه وضع شده‌اند. از این رو، برقراری عدالت و رعایت حقوق هر یک از طرفین، از اصول اساسی در دیدگاه ایشان محسوب می‌شود.

دین اسلام در دفاع از حقوق زنان در قرآن کریم قاطعانه فرمودند: «وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» و همانند وظائفی که زنان بر عهده دارند، به نفع آنان حقوقی شایسته است و مردان را بر زنان مرتبتی است. خداوند توانا و حکیم است.^۱ تبعیض، در شرایط یکسان ممنوع است، ولی تفاوت به جهت اختلاف در انجام تکالیف یا استعدادها یا نیازها مانعی ندارد.^۲

• نقد دیدگاه‌های تحقیرآمیز نسبت به زن در طول تاریخ: رهبری با اشاره به پیشینه

تاریخی و نگرش‌های نادرستی که در برخی جوامع نسبت به زن وجود داشته است، آموزه‌های اسلام را به عنوان منادی کرامت و منزلت واقعی زن معرفی می‌کنند. ایشان تلاش می‌کنند تا با تبیین صحیح تعالیم اسلامی، تصویری روشن و عادلانه از جایگاه زن در این دین ارائه داده و زمینه‌های هرگونه تبعیض و بی‌عدالتی را از بین ببرند.^۳

در مجموع، از منظر رهبری، زن موجودی با کرامت ذاتی، نقش‌آفرین در خانواده و جامعه، و برخوردار از حقوق و تکالیف متناسب با جایگاه و استعدادهای خود است. این نگرش، شالوده‌ای اساسی برای فهم دیدگاه‌های ایشان در خصوص مفهوم آزادی زنان در جامعه اسلامی فراهم می‌سازد.

۲-۱. مفهوم آزادی از دیدگاه رهبری و تطبیق آن با جایگاه زن

برای درک نگرش رهبری به آزادی زنان، ابتدا لازم است تا مفهوم کلی آزادی از دیدگاه ایشان مورد بررسی قرار گیرد. رهبری، آزادی را به عنوان یک ارزش والا و حق اساسی برای هر انسان می‌داند، اما این مفهوم را در چارچوب جهان‌بینی اسلامی و با در نظر گرفتن مسئولیت‌های فردی و اجتماعی تعریف

^۱ بقره: ۲۲۸.

^۲ قرائتی، تفسیر نور، ج ۱، ص ۳۵۵.

^۳ پروینیان، تحقیر زن در اندیشه غربی، از دیرباز تا کنون، ۱۴۰۰/۰۷/۱۹.

از منظر رهبری، فریضه امر به معروف و نهی از منکر، یک وظیفه همگانی است و زنان نیز در این زمینه مسئولیت دارند. ایشان معتقدند که زنان با رعایت حدود و موازین شرعی و با روش‌های صحیح و مؤثر، می‌توانند در ترویج خوبی‌ها و جلوگیری از بدی‌ها در جامعه نقش‌آفرینی کنند.^۱

رهبری تأکید دارند که امر به معروف و نهی از منکر، باید با حکمت، مهربانی و در نظر گرفتن شرایط مخاطب انجام شود و از هرگونه خشونت، تحقیر و رفتارهای تند و زننده پرهیز گردد. ایشان معتقدند که زنان به دلیل روحیه لطیف و تأثیرگذاری که دارند، می‌توانند با روش‌های مناسب و مؤثر، در این فریضه الهی نقش بسزایی ایفا کنند.^۲

رهبری همچنین با اشاره به اهمیت نقش زنان در حفظ ارزش‌های اخلاقی و دینی در محیط خانواده و جامعه، معتقدند که زنان با پایبندی به این ارزش‌ها و ترویج آن در میان اطرافیان، می‌توانند به سلامت اخلاقی جامعه کمک کنند و در مقابل انحرافات و آسیب‌های اجتماعی ایستادگی نمایند.

در نهایت، می‌توان گفت که از منظر رهبری، زنان در جامعه اسلامی علاوه بر حقوق و آزادی‌ها، مسئولیت‌های اجتماعی مهمی نیز بر عهده دارند که عمل به فریضه امر به معروف و نهی از منکر، یکی از بارزترین آن‌هاست. ایشان بر ضرورت مشارکت فعال و مسئولانه زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی و بهره‌گیری از روش‌های صحیح و مؤثر در انجام این وظیفه الهی تأکید دارند.

^۱ خامنه‌ای، رساله‌ی آموزشی، فصل هشتم، صص ۲۲۷-۲۳۷.

^۲ همان، ص ۳۲۳.

نتیجه گیری

این مقاله با عنوان «جایگاه آزادی زن در جامعه اسلامی با تأکید بر دیدگاه رهبری» به بررسی و تحلیل مفهوم، ابعاد و مصادیق آزادی زنان از منظر رهبری جمهوری اسلامی ایران پرداخت. با توجه به اهمیت فزاینده مسئله حقوق و جایگاه زنان در جوامع اسلامی و تأثیرگذاری دیدگاه‌های رهبری بر این موضوع، این تحقیق تلاش نمود تا چارچوبی جامع برای درک نگرش ایشان به آزادی زنان ارائه دهد. یافته‌های این پژوهش نشان داد که از منظر رهبری، آزادی زنان در جامعه اسلامی مفهومی چندوجهی است که بر مبانی نظری مستحکمی همچون کرامت ذاتی زن، نقش محوری او در خانواده و جامعه، و اصول و ارزش‌های اسلامی استوار است.

بر اساس تحلیل صورت گرفته، می‌توان نتیجه گرفت که آزادی از دیدگاه رهبری، صرفاً رهایی از قیود ظاهری نیست، بلکه در ارتباط با مسئولیت‌های فردی و اجتماعی و در چارچوب ارزش‌های الهی و انسانی تعریف می‌شود. آزادی زنان نیز از این قاعده مستثنی نبوده و در ابعاد فردی (مانند حق تحصیل و انتخاب پوشش در چارچوب شرع)، اجتماعی (مانند حق اشتغال و مشارکت سیاسی و فرهنگی با رعایت موازین)، و خانوادگی (با تأکید بر نقش تربیتی و تعادل بین نقش‌ها) مورد توجه قرار گرفته است.

در این پژوهش مشخص گردید که رهبری ضمن تأکید بر حقوق و آزادی‌های مشروع زنان، بر مسئولیت‌ها و تکالیف آنان در قبال خود، خانواده و جامعه نیز تأکید دارند. نقش تربیتی و فرهنگی زنان، مسئولیت‌های اجتماعی و فریضه امر به معروف و نهی از منکر، از جمله تکالیفی است که از منظر ایشان بر عهده زنان قرار دارد.

شایان ذکر است که در این پژوهش، تلاش شد تا تصویری جامع از دیدگاه رهبری ارائه گردد، اما بررسی تطبیقی این دیدگاه با سایر اندیشمندان اسلامی و یا بررسی موردی تأثیر این دیدگاه بر قوانین و سیاست‌های مربوط به زنان، می‌تواند موضوع پژوهش‌های آتی قرار گیرد.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به بررسی چالش‌های عملیاتی شدن کامل این دیدگاه‌ها در جامعه و ارائه راهکارهای اجرایی بپردازند. همچنین، بررسی تطبیقی مفهوم آزادی زنان از منظر رهبری با اسناد بین‌المللی حقوق بشر می‌تواند زمینه مطالعاتی ارزشمندی را فراهم آورد.

منابع

❖ قرآن کریم ترجمه محسن قرائتی.

کتاب

۱. بانکی پور، امیرحسین، نقش و رسالت زن (برگرفته از بیانات مقام معظم رهبری)، تهران: انقلاب اسلامی، چاپ هفتم، ۱۳۹۷ش.
۲. خامنه‌ای، سید علی، رساله‌ی آموزشی، تهران: انقلاب اسلامی، چاپ هشتم، ۱۳۹۴ش.
۳. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: درس‌هایی از قرآن کریم، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳ش.
۴. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، مترجم: سید جواد مصطفوی، تهران: موسسه الوفاء ۱۳۸۲ش.

نشریات

۱. پروینیان، فریبا، تحقیر زن در اندیشه غربی، از دیرباز تاکنون، سومین نشست اندیشه‌های راهبردی با موضوع زن و خانواده، بخش زن و خانواده و سبک زندگی پایگاه اطلاع رسانی Khamenei.ir، ۱۴۰۰/۰۷/۱۹.
۲. تقوی پور، محمدرضا، صلواتیان، سیاوش، الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هجدهم، شماره ۶۹، زمستان ۱۳۹۴ش.
۳. رضایی، فروزان، بررسی نقش زن در خانواده از منظر مقام معظم رهبری، نهمین همایش علمی پژوهشی توسعه و ترویج علوم تربیتی و روانشناسی ایران، تهران، ۱۴۰۲ش.
۴. شایگان، فریبا، مومنی راد، فهیمه، نقش بانوان در استحکام درونی نظام از دیدگاه مقام معظم رهبری، دو فصلنامه علمی- ترویجی فقه و حقوق خانواده (ندای صادق)، سال ۲۳، شماره ۶۸، بهار و تابستان ۱۳۹۷ش.
۵. صادق‌زادگان، هدی؛ ترکان، فاطمه، هویت زن از منظر اندیشه‌های قرآنی آیت الله العظمی خامنه‌ای، فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی، مقاله پژوهشی، دوره دوم، شماره ۴، بهار ۱۴۰۲.
۶. علیپور گرچی، محمود، بررسی آزادی در اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال هشتم، شماره ۲۷، زمستان ۱۳۹۰ش.
۷. لولا‌آور، منصوره؛ شاهمرادی زواره، راضیه، واکاوی نقش اجتماعی زن از منظر آیت الله خامنه‌ای، نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان دوره چهارم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۳ش.

بیانات مقام معظم رهبری

۱. خامنه‌ای، سیدعلی، درس‌های نهج البلاغه، جایگاه زن در خانواده، ۱۴۰۱/۱۰/۱۶.
۲. — خطبه‌ی عقد، مورخه‌ی ۱۳۷۲/۰۳/۱۹.
۳. — بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۸۴/۰۵/۰۵.
۴. — خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۵/۰۹/۱۴.
۵. — آزادی از عبودیت غیرخدا، ۱۳۹۹/۰۲/۱۱.
۶. — بیانات در چهارمین نشست اندیشه‌های راهبردی با موضوع آزادی، ۱۳۹۱/۰۸/۲۴.
۷. — بیانات در دیدار جمعی از زنان، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰.
۸. — بیانات در دیدار جمعی از پرستاران، ۱۳۷۲/۰۷/۲۰.
۹. — به رسم آیه‌ها، زن در گفتمان اسلام، ۱۴۰۲/۱۰/۱۵.
۱۰. — بیانات در دیدار اقشار مختلف بانوان، ۱۴۰۲/۱۰/۰۶.
۱۱. — بیانات در دیدار جمعی از زنان، ۱۳۷۱/۰۹/۲۵.
۱۲. — بیانات در دیدار جمعی از بانوان پزشک به مناسبت میلاد حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها)، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶.
۱۳. — بیانات در دیدار جمع زنان در ارومیه، ۱۳۷۵/۰۶/۲۸.
۱۴. — بیانات در دیدار مردم استان بوشهر، ۱۳۷۰/۱۰/۱۱.
۱۵. — بیانات در دیدار شرکت کنندگان در اجلاس جهانی «زنان و بیداری اسلامی»، ۱۳۹۱/۰۴/۲۱.
۱۶. — بیانات در دیدار جمعی از مداحان سراسر کشور، ۱۳۹۱/۰۲/۲۳.
۱۷. — بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۵/۱۰/۱۹.
۱۸. — با محبت و مدارا، ۱۳۹۸/۰۴/۱۷.
۱۹. — بیانات در دیدار جمعی از بانوان، ۱۳۷۹/۰۶/۳۰.
۲۰. — افتخار زن بودن، مباحثات به مادر بودن، ۱۴۰۱/۱۰/۲۳.
۲۱. — بیانات در دیدار قهزمانان المپیک و پارالمپیک ایران در بازی‌های ۲۰۲۰ توکیو، ۱۴۰۰/۰۶/۲۷.
۲۲. — بیانات در دیدار هنرمندان و دست‌اندرکاران صدا و سیما، ۱۳۸۹/۰۴/۱۲.
۲۳. — بیانات در جمع زنان شهر ارومیه، ۱۳۷۵/۰۶/۲۸.
۲۴. — بیانات در دیدار مردم استان بوشهر، ۱۳۷۰/۱۰/۱۱.
۲۵. — ، مروری بر سیاست‌های فرزندآوری کشور؛ از تحدید تا تشویق، ۱۴۰۳/۰۶/۲۱.

۲۶. — بیانات در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۳۸۹/۰۶/۱۶.
۲۷. — زنان در میدان مجاهدت، ۱۴۰۲/۱۰/۲۰.
۲۸. — بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۶۸/۰۹/۲۲.
۲۹. — بیانات در دیدار جمعی از زنان، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰.
۳۰. — بیانات در دیدار اقشار مختلف بانوان، ۱۴۰۲/۱۰/۰۶.
۳۱. — حضور اجتماعی زن در نگاه اسلام، ۱۳۹۷/۱۱/۰۱.
۳۲. — بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۸۴/۰۵/۰۵.
۳۳. — بیانات در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۴/۰۱/۰۱.